karta
lvové
lovec
lze
malina
malíř
mračno
mrtvý
mudrc
(být) hr
mysl
nesl
pálka
Petr
plný
prst
rota
rty
rvát
vrhl
slon
smrt
potrava
vichr
vláček
vlk
vrtech
vlněném
žaluzie
frč (imper. < *frčet*)

koktejl
Karl (Marx)
umrlčí
zlhostejnět
jarl
(František) Vejr
zastárl
štamprlka
zemljanka
spitfire
v rtech
v lněném
byronismus
(Ivo) Špalj

SLABIČNOST/NUKLEÁRNOST

- jak určit, kolik má promluva slabik/fonotagmat?
- jak určit, který foném je slabičný/nukleární?

Fonetická perspektiva	**Fonologická perspektiva**
• slabika (řečová jednotka)	• fonotagma (model distribuce fonémů)
• slabičnost • jádro slabiky	• nukleárnost • nukleus fonotagmatu
• shoda nemusí být, ale obvykle shoda je nebo se předpokládá	

SLABIČNOST/NUKLEÁRNOST (pokrač.)

- jak určit, kolik má promluva slabik/fonotagmat?
- jak určit, který foném je slabičný/nukleární?

1) **Slabičnost: ARTIKULAČNÍ A AKUSTICKÉ VLASTNOSTI FONÉMŮ (TJ. JEJICH ALOFONŮ)**

- pro češtinu neprůkazné ([r] × [r̩])
- pro angličtinu o něco lépe průkazné, ale sporné

2) **Slabičnost: DOTAZOVÁNÍ SE MLUVČÍCH (EXPERIMENTY)**

- experimenty obvykle chybí
- existují-li, výsledky nejsou jednoznačné (např. pro angličtinu)
- pilotní experiment pro češtinu: 110 respondentů

zestárl	3 slabiky (84,5 %)
Karl	2 slabiky (62,7 %)
Tyrl	2 slabiky (53,6 %)
umrlčí	3 slabiky (83,6 %)
štamprlky	3 slabiky (96,4 %)
povrlští	3 slabiky (94,5 %)

3) **Slabičnost: POEZIE**

(a) *Tak také trest, trest z nekonečna,* (9 slabik)
do chvíle zbalen, sevře pěst, (8 slabik)
a rána střelná, bodná, sečná (9 slabik)
umrlčí *rasu umí smést…* (8 slabik)

(b) *Stín u kormidla –* ***jarl*** *sám* (8 slabik, pokud *jarl* dvouslabičné)
se vzdává boje vzpomínkám. (8 slabik)

(c) ***Jarl*** *těžkou hlavou pokynul* (8 slabik, pokud *jarl* jednoslabičné)
sen pominul a rozplynul. (8 slabik)

Ale!

(d) *nejsladší písně slavík tluče v křoví* (11 slabik)
svůj růměn rdí se paprsk purpurový (11 slabik)
v myšlenkách stojím, bázní, jak se třesu (11 slabik)
*přijmeš je, matičko, **srdce** své ti nesu* (12 slabik!!!)

(e) *roztouženě **lká**, teď smíchem zní* (9 slabik!!!)
dumá, trylkuje a cinká, zvoní (10 slabik)
ta boží píseň, jak se sladko sní (10 slabik)
a náhle akord zazněl poslední (10 slabik)
věčně se mě stýskat bude po ní (10 slabik)

4) **Slabičnost: PARADIGMATICKÉ VLASTNOSTI FONÉMŮ (SONORITA)**

SONORITNÍ ŠKÁLA (příklady dvou verzí)

Verze 1	**Verze 2**
8 vokály	5 vokály
7 glajdy	4 glajdy
6 laterály	3 likvidy
5 vibranty	
4 nazály	2 nazály
3 frikativy + /ř/?	
2 afrikáty	1 obstruenty + /ř/?
1 explozivy	

Sonoritní princip uspořádání slabiky

1) Sonorita segmentů stoupá směrem k jádru slabiky (tj. stoupá v prétuře a klesá v kodě).
2) Vrchol sonority je vrchol slabiky.

slast

8			/a/		
6		/l/			
2	/s/			/S/	
1					/T/

sedm

8		/e/		
4				/m/
2	/s/			
1			/d/	

trn

5		/r/	
4			/n/
1	/t/		

chrl

6			/l/
5		/r/	
2	/x/		

rty

8			/i/
5	/r/		
1		/t/	

Vejr

8		/e/		
7			/j/	
5				/r/
3	/v/			

stárl

8			/ā/		
6					/l/
5				/r/	
3	/s/				
1		/t/			

umrlčí

8	/u/					/ī/
6				/l/		
5			/r/			
4		/m/				
2					/č/	

5) **Slabičnost: SYNTAGMATICKÉ (DISTRIBUČNÍ) VLASTNOSTI FONÉMŮ**

- O'Connor, J. D. – Trim, J. L. M. 1953. „Vowel, consonant, and syllable—A phonological definition". *Word* 9:2, 103–122.
- Greenberg, Joseph. 1962. „Is the vowel-consonant dichotomy universal?". *Word* 18, 73–81.
- Mulder, Jan. 1989. *Foundations of Axiomatic Linguistics*. De Gruyter.

Mulder:

Dva druhy závislostí: (i) závislost na funkci a (ii) závislost na výskytu

Typ závislosti	**Funkční**	**Výskytová**
Jednostranná	• subordinace/determinace[*] *x* → *y* /r/ → /u/ ← /m/ (/rum/)	• *x* je expanze *y* [*x*]*y* /to/ (srov. /o/)
Oboustranná	• interordinace *x* ←→ *y* /a/ ←→ /o/ (/tato/)	• *x* a *y* jsou obě expanze [*x*][*y*] /Sto/ (srov. /o/)
Oboustranná	• koordinace *x* ←/→ *y* /r/ ←/→ /m/ (/rum/)	• ani *x*, ani *y* není expanze *xy* /pr/

[*] opak je jednostranné řízení, superordinace

Nukleární prvek	**Periferní prvek**
• ostatní prvky jsou na něm funkčně závislé • z fonotagmatu ho nelze vypustit • může, ale nemusí být závislý na výskytu jiných prvků	• funkčně závislý na nukleárním prvku • z fonotagmatu může, ale nemusí být vypustitelný • vždy závislý na výskytu jiného prvku

/naŤ/ *nať*
/na/ *na*
/aŤ/ *ať*
/a/ *a*

/prST/ *prst*
/prS/ *prs*
/pr/ *pr*
*/r/
*/p/

- v českých minimálních promluvách (slovech) je přítomen nejméně jeden vokál nebo /r/ nebo /l/
- pokud slovo neobsahuje vokál, ale obsahuje /r/ nebo /l/, je před /r/, /l/ vždy obstruent nebo nazála

/trn/ *trn*	/umrlčī/ *umrlčí*
/vln/ *vln*	/xrl/ *chrl* (imper. od *chrlit*)

- nazály se ve slovech vyskytovat nemusí, ale pokud jsou přítomny, je přítomen minimálně jeden vokál nebo /r/ nebo /l/

/sedm/ *sedm*
/osm/ *osm*

KTERÉ SEGMENTY MOHOU BÝT SLABIČNÉ?

SONORITNÍ ŠKÁLA (dvě verze)

Verze 1

8 vokály
7 glajdy
6 laterály
5 vibranty
4 nazály
3 frikativy + /ř/?
2 afrikáty
1 explozivy

Verze 2

5 vokály
4 glajdy
3 likvidy
2 nazály
1 obstruenty + /ř/?

KTERÉ SEGMENTY MOHOU BÝT SLABIČNÉ? (pokr.)

Vokály

- Fonologické vokály vždy
- Fonetické (epentetické/prediktabilní) nemusí

Jazyk piro (Peru)

Fonologická analýza	Fonetická analýza	Význam
/pto/	[pᵊ.to]	„(něčí) skupina“
/pi.mri/	[pi.m̩.ri]	„jiný“
/ʃwa.mka.lo/	[ʃᵊ.wa.m̩.ka.lo]	„pavouk“

Glajdy/semivokály/aproximanty

- Definovány jako *neslabičné* vokály: /j/ = /i̯/, /w/ = /u̯/
- Ale co se slovy jako *Špalj*? (ale *jsem, jste*)

Slabičné konsonanty

- Percepčně a fonologicky mohou být slabičné konsonanty chápany jako spojení əC, Cə (např. ve slovinštině, *prst* → /pərst/)
- Slabičnost je obvykle syntagmatickou vlastností

Distinktivní slabičné konsonanty?

- Není jasné, zda je slabičnost konsonantů i paradigmatickou (distinktivní) vlastností
- Distinktivní slabičné konsonanty snad ve staré češtině:

  ve$_1$ ***krvi***$_2$ *ve$_3$li$_4$kú$_5$ žá$_6$do$_7$stí$_8$*
  kdy$_1$ž pa$_2$k ro$_3$zli$_4$čnú$_5$ ža$_6$lo$_7$stí$_8$

  my$_1$sl *i$_2$* ***sr$_3$dce$_4$*** *to$_5$ho$_6$ zlé$_7$ho$_8$*
  že$_1$ na$_2$ho$_3$ru$_4$ s sto$_5$lce$_6$ své$_7$ho$_8$

- Nebo v chorvatštině?

  /ìstr̥o/ *istro* „vytřel do sucha“ × /ìstro/ *Istra*$_{\text{vokativ}}$ (místní jméno)

  [r̥zati] → [zar̥zati] *zarzati* „zaržat“ × *narcis* [neslabicné]

  Zelenor̥tska Republika „Kapverdy“

Slabičné konsonanty (pokr.)

- Diachronně a synchronně vznikají:
  1) redukcí skupin CV, VC (č. *strkat* < psl. **stъrkati* < pie. **ster-*)
  2) adaptací přejatých slov (č. *žánr* < fr. *genre* [neslab.])
  3) jako zvukomalebné prvky (č. *vrrr*, *chrr*)

- Možný vývoj:
  1) ve skupiny CV, VC (*prší* > nářečně *perší*; srov. č. *slunce* × slk. *slnko* < psl. **sъlnьce* [*ъl* nejspíš = /l̩/] < ie. **sulniko*)
  2) vokalizace (srov. chor. *sunce* „slunce“; /ˆìstr̩o/ *istro*, tj. /o/ < /l/)
  3) elize (č. *vedl* > ob. č. *ved’*)

Výskyt slabičných konsonantů v jazycích světa

- Bell, Alan. 1978. „Syllabic consonants“. *Universals of Human Language, Vol. 2* (ed. Joseph H. Greenberg). Stanford University Press, 153–201.
- vzorek 178 jazyků

		Slabičné sonory	
		ano	**ne**
Slabičné obstruenty	**ano**	24 (13,5 %)	10 (5,6 %)
	ne	47 (26,4 %)	97 (54,5 %)

Slabičné konsonanty: 81 (45,5 %) × neslabičné konsonanty: 97 (54,5 %)

Typologie slabičných konsonantů

- Cooper, Alan. 2013. „The typology of PIE syllabic consonants“. *Indo-European Linguistics* 1, 3–67.
- vzorek 131 jazyků se slabičným konsonantem

Jazyky pouze s jedním druhem slabičných konsonantů

R-ové kons.	**Laterály**	**Nazály**	**Frikativy**
4	1	77	5

Jazyky se dvěma více typy slabičných konsonantů

Počet jazyků	**R-ové kons.**	**Laterály**	**Nazály**	**Frikativy**	**Závěrové kons.**
1	×	×	×	×	×
3	×	×	×	×	
9	×	×	×		
3	×	×			
4	×		×		
1	×			×	
15		×	×		
2		×	×	×	
1		×	×	×	×
4			×	×	
1			×	×	×

SONORITNÍ ŠKÁLA (dvě verze)

Verze 1	**Verze 2**
8 vokály	5 vokály
7 glajdy	4 glajdy
6 laterály	3 likvidy
5 vibranty	
4 nazály	2 nazály
3 frikativy + /ř/?	
2 afrikáty	1 obstruenty + /ř/?
1 explozivy	

- Nazály jsou častěji slabičné, ačkoliv jsou **níže** na sonoritní škále!
- Laterály jsou častěji slabičné než r-ové konsonanty (souhlasí se sonoritní škálou)
- Frikativy jsou častěji slabičné než závěrové konsonanty (souhlasí)

Výskyt slabičných konsonantů

TABLE 8 *Breakdown of distribution by word-position (clear determinations)*

	Word position		
Languages	Initial	Medial	Final
47	×		
6		×	
8			×
10	×	×	
9	×		×
10		×	×
24	×	×	×

Slabičné konsonanty v češtině

	Domácí neutrální spisovná	**Výpůjčky**	**Citově zabarvená slova**	**Vlastní jména (domácí/ přejatá)**	**Nářeční slova**
[r̩]	*prst*, *vítr*	*rapper*	*hr*, *pr*, *vr*	*Langer*	*r̩hákovat*, *r̩rži*
[l̩]	*vlk*, *mysl*, *vedl*	*veksl*	?	*Seidl*	*kaml̩lík*
[m̩]	pouze *sedm*, *osm* + deriv.	*rhythm and blues*	*zahmkat* (PSJČ)	*Rýzmburk*, *Házmburk*	?
[n̩]	×	*secondhand*, *hexnšús*	?	*Eton*, *Falkenštejn*	*sedn*
[ň]	×	?	*finta fň*	?	*hň̩c* < *nic čaroděň̩ca*
frik.	×	×	*kščnout*, *pffkat*	×	*dzvedlo*, *pšvžt* „zvuk, který vydává pes“ (2 slab.)

Slabičné obstruenty

- V mnoha jazycích výsledek redukce nebo v citoslovcích
- V několika jazycích však v „normální“ slovní zásobě

jazyk tashlhiyt
(berberský jazyk, Maroko)
/ tṣ.sḳ.ʃf̣.tṣt: / „vysušil jsi to“
/ tf̣.tḳt/ „vyvrtl sis [nohu]“

(8) Yakima Sahaptin (*Sahaptin*; USA)
ksksa
'elephant ear (mushroom)'
(Hargus & Beavert 2006: 29)

(9) Georgian (*Kartvelian*; Georgia)
bɾt͡s'χ'ali
'claw' (Butskhrikidze 2002: 204)

(10) Tashlhiyt (*Afro-Asiatic*; Morocco)
ts:kfftst:
t-s:-kʃf-t=st:
'you dried it (F)' (Ridouane 2008: 332)

(11) Tehuelche (*Chonan*; Argentina)
kt͡ʃa?ʃpʃkn
k-t͡ʃa?ʃp-ʃ-k'n
REFL-wash-PS-REALIS
'it is being washed' (Fernández Garay & Hernández 2006: 13)

(12) Itelmen (*Chukotko-Kamchatkan*; Russia)
kɬtxuniŋe?n
kɬ-txuni-ŋe?n
'very dark'
(Georg & Volodin 1999: 55)